

En bid af paradys er gemt af vejen i Bredsgårde Sø

For en botaniker er dette sted noget nær den syvende himmel, og har man speciale som *bryolog*, kommer den udtørrede sø i Bredsgårde tæt på paradys.

Bryologer er vilde med mosser, og dem er der mange af – og sjældne slags – i den glemte ådal.

Her lå den uforstyrrede ni hektar store, lavvandede Bredsgårde Sø, indtil Hedeselskabet kom forbi i 1955 med et landvindingsprojekt. Naturfredningsrådet blev spurgt, men udtalte, at man »intet finder at indvende mod den påtænkte uddybning og regulering af dette vandløb«, og så blev den tømt.

Med al respekt må man nok påpege, at rådet udtalte sig om noget, det ingen indsigt havde i. Ganske vist lod man foretage en »undersøgelse« af faunaen over nogle hundrede meter i den lille Reven bæk, der løber til Fiskbæk Å, og uden at finde noget særligt, men fra denne negative stikprøve var

Piberensermos (*Paludella squarrosa*) kendes især på de tilbagebøjede blade, der sidder i fem rækker. Som det danske navn fortæller, kan skuddene minde om små piberensere. Foto: Mette Kirkebjerg Due.

Blank Seglmos (*Hamatocaulis vernicosus*) er vanskelig at skelne fra andre seglkrummede mosser uden mikroskop. Den har længdefoldede blade og er i spidsen bøjet som en lille segl. Foto: Mette Kirkebjerg Due.

der uendelig langt til de dramatiske virkninger af det store åreguleringsprojekt, som Naturfredningsrådet dermed sagde ja til.

Hedeselskabets projekt omfattede

11,4 kilometer af Fiskbæk Å fra Bredsgårde Sø til Fiskbæk Bro. På hele strækningen skulle der uddybes og reguleres, så åen ville blive forkortet til 10,5 kilometer. 300 hektar vandlidende enge samt hele Bredsgårde Sø ville blive drænet, sådan som et lodsejerudvalg havde ønsket det.

Billigt ville det ikke være, men med statens støtte på 50 pct. kunne det vel gå an. Overslagssummen var på 400.000 kr. (5,3 mio. kr. i 2009-værdi), og anlægsperioden fastsat til to år.

Da regnskabet kunne afsluttes i marts 1961, var de samlede udgifter kun løbet op i 432.300 kr. (4,9 mio. kr. i 2009-værdi), og herfra skulle der trækkes et kommunalt bidrag på 43.460 kr. Tilbage til lodsejerne at betale var 50 pct. af 388.900 kr., dvs. 194.450 kr. (2,2 mio. kr. i 2009-værdi). Resten betalte skatteyderne.

Men væk var Bredsgårde Sø.

National betydning

Vi ved ikke, hvilke naturhistoriske værdier der gik tabt, da søen blev tømt, men trods de ubeskrevne tab rummer den brede Fiskbæk Ådal stadig en rig og varieret natur.

Det helt særlige er de kolde kilde-

Bredsgårde Sø

Lavvandet engsø i ådal, 10 km vest for Viborg. Eksisterede helt frem til midten af 1950'erne. Vandarealet formindsket i 1800-tallet, men dog pænt stor sø på ca. 9 hektar, der udtørredes efter regulering og uddybning af Fiskbæk Å i 1956. Ådalen ligger lige nord for Rosborg Sø, som rummer tilsvarende botaniske seværdigheder.

Natura 2000-område med EU-habitatlokalitet nr. 38. Naturfredet siden 1983.

De to kort er fra 1878 og 2001.

Viborg kommune.

Koordinater: 6256500, 516000.

Bæklampretten er så fjernt beslægtet med fisk, at mange zoologer slet ikke regner den til fiskene. Rundmunde, som lampretterne også kaldes, udgør de mest primitive hvirveldyr, der er beskrevet. De har hverken kæber, gæller eller nogen egentlig mund, og skelettet består af brusk. Munden er reduceret til en rund »sugekop« med en til flere kredse af tænder. Bag øjnene sidder en række med syv runde åbninger til et primitivt gælleapparat; heraf tilnavnet »Niøjen«. Bæklampretten er lille (ca. 12-16 cm), mens flodlampretten måler ca. 30-40 cm. Bæklampretten indgår i grundlaget for EU-habitatområde nr. 38, der dækker Fiskbæk Å-systemet og Bredsgårde Sø. Foto: Thorsten Møller Olesen.

væld langs skræntfoden og i dalbunden. Året rundt holder det kølige vand en konstant temperatur omkring de otte grader, så her kan vokse arktiske planter som f.eks. gul stenbræk.

Disse veludviklede sumpkilder, de såkaldte »Paludella-væld«, er så sjældne, at forekomsterne ved Bredsgårde Sø har national betydning i kraft af deres udstrækning og relativt upåvirkede struktur. Få andre steder i landet findes tilsvarende store forekomster af de sjældne bladmosser, *Hamatocaulis vernicosus* og *Paludella squarrosa*, og de udgør en væsentlig del af grundlaget for at udpege dalen som Natura 2000-område.

Størstedelen af den tørlagte sø er i dag tilgroet med hængesæk og tagrør. Andre steder i dalen vokser en særdeles artsrig kærvegetation med sjældne plantearter som f.eks. dyndskræppe, rødlig vandaks og flere orkidearter. På de sandede skrænter findes hede og overdrev, der også rummer interessante planter på den sure bund.

Samlet set er Bredsgårde Sø-området en – efter danske forhold – sjældent stor og velbevaret mose- og

kildelokalitet, der rummer såvel rigkær som fattigkærtyper med indslag af tørvemosser (*Sphagnum*). Tillige forekommer der et ukendt antal næringsfattige vandhuller med og uden kalkpåvirkning. I tilknytning til Fiskbæk Å og Bredsgårde Sø lever også odder, bæklampret og damflagermus.

Og så er det et sted, som næsten ingen ved om. Svært at komme til og næsten umuligt at bevæge sig rundt i, takket være det sumpede terræn.

Mere vand er næppe sagen

I den høje ende af Fiskbæk Ådal, hvor søen lå, har der været græsset og taget høslet, men selve området omkring den gamle sø har aldrig været kultiveret og dyrket med korn. Trods det kostbare landvindingsprojekt vedblev disse enge at være for våde.

Jorden har heller ikke været inddraget i husdyrproduktion som gylledeponi, så her ligger et sjældent stykke velbevaret kulturlandskab uden de

Overdrevsarealerne ned til Bredsgårde Sø afgræsses bl.a. med skotsk højlandskvæg (*Highland Cattle*). Det er en gammel kødkvægsrace, som er efterkommer af den europæiske urokse. I århundreder har store flokke græsset i barske omgivelser på de skotske øer. På grund af sit maleriske udseende vækker racen stor opmærksomhed, men det er også en værdsat kødproducent. Racen er meget robust og har en god sundhed, og den er kendt for at være nøjsom og kunne trives på marginale jorde, hvor dyrerne er gode til at holde krat og buske nede.

Fra skrænten vest for ådalen (ved ejendommen »Søborg«; se kortet) er der udsigt til resterne af den næsten tørlagte Bredsgårde Sø. Den gule tagrørskov midt i billedet markerer tydeligt, hvor søen lå engang. På grund af utilstrækkelig afgræsning er engene i ådalen under så kraftig tilgroning, at det vurderes som en alvorlig trussel mod områdets botaniske værdier.

store symptomer på overgødskning.

Dog er landskabsbilledet ikke helt uden problemer.

Tilgroning med høje urter, buske og træer har udviklet sig til en akut trussel mod de lysåbne kær og kildevæld, som er områdets allerstørste aktiv. Også hedearealerne og overdrevene er under forandring, fordi buske og træer ikke længere bides væk af husdyr i tilstrækkeligt omfang.

Den ansvarlige myndighed, dvs. Viborg kommune, har nu indgået græsningsaftaler for dele af de bevaringsværdige kildeområder og for den mosaik af kærtyper, der knytter sig direkte til disse. Men der er angiveligt et stort, udækket behov for at genskabe flere lysåbne kærarealer og derved redde hele den landskabeligt usædvanligt smukke ådal.

Om vandstanden bør hæves, så Bredsgårde Sø genskabes, vil der være stærkt delte meninger om. På samme måde som ved projektet for Rosborg

Sø kan det gøres gældende, at hovedparten af Fiskbæk Ådal er fredet for at bevare de botaniske forekomster, der knytter sig til kildevæld og kær. Fredningen tager ganske vist også sigte på landskabets oprindelige geologiske træk, men sættes en større del af ådalen under vand for at genskabe en stor sø, vil det gå ud over flere af de sjældne planter. De vil drukne.

Alligevel mener f.eks. Danmarks Naturfredningsforening, at man bør genskabe søen.

Bredsgårde Sø var også fremhævet som nr. 23 på den liste over i alt 36 mere eller mindre mislykkede landvindingsprojekter, som Miljøministeriet i 1987 foreslog retableret som natur med den såkaldte marginaljordsredegørelse. Nogen lille sø var det ikke, man havde i tankerne. I forslaget dengang hed det, at det ville være »nærliggende at tilstræbe et vandspejl i kote 3 meter. Ud fra de gamle kurveplaner ville en sådan sø få et areal på ca. 70

hektar. Bredzonen vil stedvis være flad og stedvis med en kraftig terrænstigning«.

Men biologerne i Miljøministeriet var godt klar over, at de ville komme i karambolage med fredningskendelsen fra 1983. Det fremgår af de sidste linjer i den ministerielle udredning:

»Den retableringsmodel, der i det foreliggende udredningsarbejde opereres med, vil føre til en odelæggelse af de sjældne plantsamfund i ådalens bund, og retableringen vil derfor være i modstrid med fredningen«.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 17. juni 2006.

Lundsgaard, Rikke (red.): Fremtidens Natur i Danmark. Danmarks Naturfredningsforening i samarbejde med Rhodos. 2004.

Skotte Møller, H.U. (red.): Retablering af tørlagte søer og fjorde i Danmark. Miljøministeriets projektundersøgelser 1986. Samlerapport nr. VII – Appendix. Skov- og Naturstyrelsen 1987.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 840. Rigsarkivet. www.vandognatur.dk/Emner/Naturplaner/Naturomraader/38_bredsgaard_soe.htm

TBU 15/23-3: Fiskbæk Ådal, øvre del

I den øvre del Fiskbæk Ådal ligger vidtstrakte enge. Især enge vest for åen græsses, mens anvendelsen mod øst er ophørt. Disse enge er under tilgroning med buske af pil. Flere steder langs den vestlige dalside siver vand frem. Her optræder paludellavæld. Vegetationen er på disse steder artsrig med flere karakteristiske og sjældne til meget sjældne arter. I enge forekommer flere vandhuller af vekslende størrelse, bl. a. Bredsgård Sø, der er under langsom, naturlig tilgroning.

Bevaring: Det er af meget stor botanisk betydning, at vældområderne med paludellavæld med deres artsrigdom og kontingent af lavtvoksende, sjældne arter bevarer. Det er derfor ønskeligt, at enge og væld fortsat græsses ekstensivt, at yderligere forsøg på tørlægning ikke finder sted, og at enge og væld samt deres omgivelser undgår gødskning. Den øvre del af Fiskbæk Å er udpeget til naturvidenskabeligt referenceområde. Af Fiskbæk Ådal er ialt 171 ha. Fredet 1982.

Vegetationstyper: Vandløb, eng, væld, paludellavæld

Højere planter: 1989: Skov-Angelik, Mose-Bunke, Kær-Dueurt, Lådden Dueurt, Bredbladet Dunhammer, Kær-Fladstjerne, Fløjlgræs, Alm. Fredløs, Mangelblomstret Frytle, Vellugtende Gulaks, Alm. Hvene, Kragefod, Sump-Kællingetand, Alm. Mjødurt, Vand-Mynte, Smal-

bladet Mærke, Eng-Nellikerod, Kær-Padderok, Grå-Pil, Øret Pil, Gåse-Potentil, Alm. Rajgræs, Lyse-Siv, Næb-Star, Toradet Star, Rød Svingel, Alm. Syre, Høj Sødgræs, Kær-Tidsel, Trævlekrone, Vandnavle, Muse-Vikke

1988: Liden Andemad, Alm. Baldrian, Dun-Birk, Alm. Brunelle, Nikkende Brøndsel, Bukkeblad, Djævlsbid, Kirtlet-Dueurt, Ris-Dueurt, Rød-El, Eng-Forglemmigej, Maj-Gøgeurt, Hjertegræs, Kryb-Hvene, Alm. Hønsetarm, Vild Hør, Eng-Kabelleje, Kamgræs, Rød-Kløver, Fåblomstret Kogleaks, Smalbladet Kæruld, Leverurt, Smalbladet Mangeløv, Mælkebøtte, Dynd-Padderok, Femhannet Pil, Krybende Pil, Spyd-Pil, Grenet Pindsvineknop, Bidende Ranunkel, Kær-Ranunkel, Eng-Rapgræs, Nyse-Røllike, Glanskapslet Siv, Knop-Siv, Vand-Skræppe, Kær-Snerre, Sump-Snerre, Alm. Star, Blågrøn Star, Hirse-Star, Krognæb-Star, Loppe-Star, Stiv Star, Stjerne-Star, Top-Star, Trindstænglet Star, Alm. Sumpstrå, Kær-Svovlrod, Tandet Sødgræs, Tagrør, Tandbælg, Tormentil, Kær-Trehage, Eng-Troldurt, Vandkarse, Lancet-Vejbred, Vibefedt, Eng-Viol, Tykbladet Ærenpris, Spinkel Øjentrøst

1987: Dunet Dueurt, Alm. Ene, Engkarse, Alm. Firling, Knude-Firling, Mark-Frytle, Plettet Gøgeurt, Alm. Hundegræs, Hundehvene, Lancetbladet Høgeurt, Hvid-Kløver, Kær-Mangeløv, Liden Pileurt, Alm. Rapgræs, Kær-Star, Langakset Star, Rundbladet

Soldug, Enskællet(?) Sumpstrå, Mose-Troldurt

1984: Gul Stenbræk(x)

1900-1979: Gul Abeblomst, Hvas Avneknippe(o), Alm. Blærrerod, Rosen-Dueurt, Udspærret Dværgbunke, Græsbladet Fladstjerne, Sump-Fladstjerne, Sump-Forglemmigej, Dusk-Fredløs, Gifftyde, Kødfarvet Gøgeurt, Hestehale, Kalmus(o), Klokkelyng, Fladtrykt Kogleaks, Sø(?) -Kogleaks, Småbladet Milturt, Alm. Månerude, Ager-Padderok, Vinget Perikon, Lav Ranunkel, Dynd-Skræppe, Dværg-Star, Dynd-Star, Grå Star, Tvebo Star, Alm. Syre (var. hydrophilus), Tjærenellike, Tranebær, Tyttebær, Tæppegræs, Tørst, Rødlig Vandaks(o), Vandarve, Vedbend-Vandranunkel, Mose-Vintergrøn(o)

Mosser:

1988: Aulacomnium palustre, Aneura pinguis, Brachythecium rivulare, Bryum pseudotriquetrum, Calliergon giganteum, Calliergonella cuspidata, Climacium dendroides, Dicranum bonjeanii, Drepanocladus vernicosus, Fissidens adiantoides, Paludella squarrosa(x), Philonotis fontana, Plagiomnium ellipticum, Polytrichum commune, Polytrichum longisetum, Rhytidadelphus squarrosus, Riccardia incurvata, Sphagnum fimbriatum, Sphagnum palustre, Sphagnum teres, Sphagnum warnstorffii

1987: Amblystegium serpens, Calypogeia sphagnicola, Campylium stellatum, Cratoneuron

commutatatum, Sphagnum angustifolium, Sphagnum flexuosum 1900-1979: Calliergon stramineum, Campylopus pyriformis, Helodium blandowii, Lophocolea bidentata, Lophocolea cuspidata, Marchantia polymorpha, Pellia endiviifolia, Philonotis calcarea, Polytrichum affine, Preissia quadrata, Riccardia pinguis, Sphagnum fallax, Sphagnum girgensohnii, Sphagnum nemoreum, Sphagnum squarrosum, Tomenthypnum nitens

Lokalitetskode: +++ V-E I s

Botanisk vurdering:

Vældene i Fiskbæk Ådals øvre del er henført til kategori I på grund af rødlisteart, og på grund af I-biotop: Paludellavæld og på grund af > 20 biotopstypiske arter.

1. Rødlistearter: Gul Stenbræk(x)

2. Sjældnere arter: Helodium blandowii, Alm. Månerude, Paludella squarrosa(x), Spyd-Pil, Dynd-Skræppe, Dynd-Star, Langakset Star, Loppe-Star, Tvebo Star, Alm. Syre (var. hydrophilus), Tandet Sødgræs, Tomenthypnum nitens, Tæppegræs, Vedbend-Vandranunkel

4. Hede- og overdrevsindikatorer: Alm. Ene, Hjertegræs, Lancetbladet Høgeurt, Alm.

Månerude Paludellavældindikatorer: Helodium blandowii, Paludella squarrosa(x), Gul Stenbræk(x), Tomenthypnum nitens

Kilder: Wind 1991.

Mosser ved Bredsgårde Sø

Mosser ved **Bredsgårde Sø**, 27. april 2005 og 3. maj 2006.

Deltagere: Simon Lægaard, Signe Normand Poulsen og Irina Goldberg.

Amblystegium radicale
Amblystegium serpens
Aulacomnium palustre
Brachythecium rivulare
Brachythecium rutabulum
Brachythecium salebrosum
Brachythecium velutinum
Bryum pseudotriquetrum
Calliergon cordifolium
Calliergon giganteum
Calliergonella cuspidata
Campylium protensum
Campylium stellatum
Climacium dendroides
Cratoneuron filicinum
Dicranum bonjeanii

Drepanocladus aduncus
Fissidens adianthoides
Hamatocaulis vernicosus (flere mindre bestande)
Helodium blandowii
Limprichtia cossonii (= Scorpidium cossonii)
Mnium hornum
Paludella squarrosa (flere fine bestande)
Palustriella falcata
Philonotis calcarea
Philonotis fontana
Plagiomnium elatum
Plagiomnium ellipticum
Plagiomnium undulatum
Plagiothecium sp.
Polytrichum commune
Polytrichum longisetum
Polytrichum strictum (= P. affine)
Rhytidiadelphus squarrosus
Straminergon stramineum
Tomentypnum nitens

Sphagnum fallax
Sphagnum fimbriatum
Sphagnum palustre
Sphagnum squarrosum
Sphagnum teres
Sphagnum warnstorffii

Levermosser i væld nedenfor **Søborg Gård, Bredsgårde Sø**, 14. april 1996.

Deltager: Kell Damsholt.

Aneura pinguis
Calypogeia fissa
Cephalozia bicuspidata
Cephalozia connivens
Cephalozia pleniceps
Cephaloziella hampeana
Lophocolea bidentata
Marchantia polymorpha
Pellia neesiana